

KONKURENČNÍ SCHOPNOST ČESKÉ EKONOMIKY

Vladimír Benáček¹

Publikováno v: Kabele J., Mlčoch L. (edit.): „Institucionalizace (ne)odpovědnosti: globální svět, evropská integrace a české zájmy“, vol. II., Praha, Karolinum 2001, s. 133-148

Účelem tohoto materiálu je přispět do diskuse na úrovni ekonomické politiky státu a upozornit na alternativy a nástroje řízení v oblasti konkurenční schopnosti české ekonomiky. Jedná se o podklady pro širší komplexní text – „Národní vize rozvoje ČR“, který bude v červnu Radou vlády vypracován jako strategie českého dlouhodobého sociálního a ekonomického rozvoje. Připraveno na základě podkladů z diskuse účastníků seminářů Rady vlády ČR pro sociální a ekonomickou strategii z 23.3. a 27.4.2000¹

1. VYMEZENÍ POJMŮ

Termín „**konkurenční schopnost**“ (anglicky „competitiveness“) vychází z mikroekonomických základů dané ekonomiky. Je definován jako **schopnost podniku udržet svůj podíl na trhu, respektive tento podíl u jednotlivých komodit dále zvyšovat**. V podstatě se jedná o aktivaci různých aspektů efektivnosti výroby, které se projevují na straně nákladů (tzv. **cenová konkurence**), kvality (tzv. **konkurence kvalitou**) a schopnosti získat na trhu nezastupitelné místo (tzv. **zisk tržní síly a dominantního postavení**). Za uvedenými třemi aspekty se skrývá jedna společná podmínka: schopnost pružně realokovat zdroje do těch činností, výrobků a odvětví, které skýtají větší návratnost vloženého kapitálu, přičemž hracím polem je globalizovaná světová ekonomika. Schopnost rychlé tržní **adaptability**², **výzkum, rozvoj a převzetí know-how** podniky, jsou považovány za základ konkurenční schopnosti.

Přestože samotná realizace „konkurenčních schopností“ spočívá na úrovni podniků, jako samostatných a nezávislých ekonomických subjektů, neznamená to, že vláda k tomuto problému nemá co říci. Naopak, z hlediska institucionální ekonomie se všeobecně uznává, že role vlády je v této oblasti navýsost významná. Dokonce se dá říci, že **za vážnými ztrátami konkurenční schopnosti lze téměř s jistotou hledat pochybení vládní politiky**. Nepřekvapuje proto, že všechny vlády v rozvinutých zemích se k jistému dílu odpovědnosti nad stavem konkurenční schopnosti hlásí, a že i ekonomické subjekty vládu tlačí k politice vytváření ekonomického prostředí, které rozvoji konkurenční schopnosti napomáhá.

Konkurenční schopnost se tak stává celospolečenským problémem, přesahujícím podnikovou sféru. Napomáhání „konkurenčním výhodám“ v domácí ekonomice je například na úrovni EU chápáno jako schopnost zlepšovat nebo udržovat životní úroveň (ve srovnání s ekonomikami obdobného charakteru) bez trvalého zhoršování vnější ekonomické pozice (/2/, str. 115, dle /6/), respektive dosahování trvalé vysoké dynamiky ekonomického růstu (měřeného meziroční dynamikou HDP na obyvatele) (/3/, str. 19, dle /6/). Na základě uvedeného se úroveň konkurenční schopnosti stává také jedním ze základních cílů

¹ Děkuji tímto asistentům z FSV UK, Zdeňkovi Kudrnovi a Tomášovi Sedláčkovi za pomoc při vypracování tohoto dokumentu, Karlovi Zemanovi za poskytnutí podkladů z analýz ČSOB /6/ a Věře Kameníčkové a Václavovi Šmejkalovi za připomínky.

Adresa autora je benacekv@fsv.cuni.cz, respektive IES, FSV UK, Opletalova 26, 11000 Praha

² Problémy nedostatečné adaptability české ekonomiky na signály trhu se zabývá studie /5/.

hospodářské politiky. Přesun problému konkurenční schopnosti z podnikové úrovně na úroveň vlády znamená i posun kritérií a to do oblastí těžko kvantifikovatelných a zobecnitelných. Jako pomůcka se často používají multifaktorové a multikriteriální hodnocení, které ve své podstatě jsou heuristické a tím bohužel ztrácejí exaktní ekonomický obsah³. Bohužel s tímto problémem souvisí i zvýšené **riziko zneužívání** takto zaměřených politik, které se mohou snadno stát arénou lobbyismu a hledání renty podniků, bank, politiků a byrokracie. Na rozdíl od klasické makroekonomické politiky vlády (fiskální, monetární a kursové) se politika zaměřená specificky na posilování konkurenční schopnosti někdy **nazývá “mikroekonomickou politikou”**. Jejimi součástmi jsou **“průmyslová politika”⁴, obchodní politika a politika hospodářské soutěže.**

Tuto hospodářskou politiku je proto možné budovat jen jako **politiku zcela otevřenou veřejné kontrole**, při současné kultivaci principu konkurence na straně fungování politického systému. Dialog mezi vládou a zástupci podnikového sektoru je nutnou podmínkou tohoto přístupu.

2. VYMEZENÍ CÍLŮ A PROSTŘEDKŮ JAKO PRIORIT ČESKÉ HOSPODÁŘSKÉ POLITIKY

Program Evropské komise, předložený členskými zeměmi v únoru 2000, zdůrazňuje cíl **vytvořit z Evropy globálně konkurenčně schopnou část světové ekonomiky**. Dlouhodobý vývoj v členských zemích EU by měl být založený na **strategii trvale udržitelného hospodářského rozvoje**. Hlavním cílem hospodářské politiky české vlády je **“odstranění rozdílu v HDP na obyvatele mezi ČR a EU”** (viz Společné zhodnocení priorit hospodářské politiky vládou ČR a Evropskou komisí /1, s. 2). Předpokladem toho je ale splnění kodaňských kritérií, která jsou současně základními požadavky pro vstup do EU. Jmenovitě jde o **dosažení funkční tržní ekonomiky a schopnosti vyrovnat se s konkurenčními tlaky** v rámci jednotného trhu EU. Pokud bychom přijali cíl dosáhnout do roku 2020 hospodářskou úroveň Španělska, znamenalo by to dosahovat v uvedeném období **průměrný reálný růst HDP 5%** (ve vyjádření v paritě kupní síly), respektive 4% růst HDP ve stálých cenách roku 1999, při současném reálném zhodnocování koruny oproti euru o 3% ročně (ve vyjádření v eurech dle nominálního kursu). Dosažení všech výše uvedených stěžejních hospodářských cílů znamená, že otázky konkurenční schopnosti české ekonomiky, jako **souboru prostředků** k tomu použitých, se budou muset neodkladně řešit.

Shrnutí cílů a vizí dlouhodobého ekonomického rozvoje české ekonomiky:

- Strategie trvale udržitelného hospodářského rozvoje (tj. rozvoje bez rostoucích mezigeneračních dluhů).
- Odstranění rozdílu v HDP na obyvatele mezi ČR a průměrem EU, což vyžaduje dosahování průměrného reálného růstu HDP 4-5% po dobu 20 let.
- Vybudování funkční tržní ekonomiky, která ustojí konkurenční tlaky jednotného trhu EU.

³ *Nicméně tato hodnocení mají svůj intuitivně chápaný význam, který je významným signálem pro světové investory a politiky. Světové ekonomické fórum a Mezinárodní ústav pro rozvoj managementu (IDM) vydávají každoročně analýzy zhruba 50 ekonomicky nejvyspělejších zemí světa, kde se země na závěr seřadí podle stupně konkurenční schopnosti. Není bez zajímavosti, že existuje úzká korelace mezi daným pořadím a úrovní HDP na hlavu, respektive úrovní růstu dané ekonomiky. Česká ekonomika je sice v hodnocení za rok 2000 na 37. místě z celkového počtu 47 zemí, nicméně ani zlepšení o 4 místa oproti předchozímu roku není velkým úspěchem.*

⁴ *Zde se jedná o nesprávný překlad anglického “industrial policy”. Lépe by podstatu věci vyjádřil překlad popisem “politika na podporu podnikání”.*

Shrnutí základních prostředků k dosažení uvedených cílů:

- Dominantním dlouhodobým prostředkem je cílevědomé a neodkladné **budování lidského kapitálu**. S tím souvisí zásadní přebudování školství a systémů vzdělávání, při současné změně podmínek pro fungování vědy, výzkumu a vývoje.
- Významným střednědobým cílem je **podpora vysoké míry investic a institucí efektivní alokace investičních prostředků**, protože bez nich nelze dosáhnout tak mimořádně rozsáhlých strukturálních změn na úrovni podniků, jak to vyžaduje transformace.
- Zefektivnění systému veřejných financí, zejména zastavením neefektivně vydávaných veřejných prostředků a ponecháním nebo předáním těchto prostředků do rukou privátního sektoru. Současně by měla být výrazně posílena schopnost státní (veřejné) správy **řídít** efektivně systém **poskytování veřejných statků**.
- **Podpora malých a středních podniků**, zejména odstraněním bariér a diskriminace, které stojí na cestě jejich přirozeného rozvoje.
- Provedení **institucionálních změn**, které umožní jak fungování všech segmentů moderních trhů a konkurence, tak zapojení ekonomických subjektů do sítí globalizované světové ekonomiky.
- Důsledný, vládou podporovaný program tzv. benchmarkingu, tj. vyhledávání nejlepších zahraničních zkušeností ve veřejné i soukromé sféře a jejich přenos do ČR.

3. ÚČEL A KRITÉRIA DOKUMENTU

Jako výchozí tezi této studie je možno konstatovat, že konkurenční schopnost české ekonomiky jako celku je neuspokojivá. Zejména v průmyslu jeho podíl na světové výrobě dlouhodobě klesá a většina podniků má problémy se udržet na trhu. Místo rychlé konvergence k průměrné ekonomické úrovni zemí EU se za posledních 10 let mezera mezi českou ekonomikou a ekonomikami takových zemí jako Portugalsko, Španělsko a Irsko jen dále rozevřela, respektive náskok před Polskem a Maďarskem se snížil. Proces otevírání českého trhu vůči EU přitom hrozí dalšími problémy s adaptabilitou.

Úkolem tohoto dokumentu se využít analýz současného stavu a dosavadních zkušeností v oblasti konkurenční schopnosti k formulování **strategických cílů (vizí), operabilních nástrojů a principů jejich použití**, o něž by se mohla opírat hospodářská politika vlády a ostatních subjektů státní správy. Cílem těchto aktivit by mělo být vytváření podmínek pomáhajících růstu konkurenční schopnosti podniků a celé ekonomiky z hlediska dlouhodobého vývoje v rozmezí let 2001-2015. Samozřejmě vybírat nelze ani samotný cílový stav, ani nelze počítat s těmi prostředky, které jsou vůči hospodářské politice autonomní. Z **krátkodobého hlediska** je valná většina podmínek pro zvyšování konkurenční schopnosti vládou neovlivnitelná. Z **dlouhodobého hlediska** je však možné působit na změnu většiny podmínek. Mezi hledisky času je proto nutno zásadně rozlišovat. Rozlišovat se také musí mezi možnostmi přímého a nepřímého působení na úroveň konkurenční schopnosti ekonomiky. Z našeho hlediska budeme považovat za dominantní dlouhodobé cíle a nástroje nepřímého působení. Politika vlády tak v první řadě vytváří jen prostředí, které podniky vede k rozhodování a výsledkům, jenž zvyšují jejich efektivnost a posilují postavení Česka ve světové ekonomice.

4. IDENTIFIKACE A OPERACIONALIZACE INSTRUMENTŮ PRO POLITIKU VLÁDY

Základem vládní politiky v dané oblasti je působení na dva stěžejní výrobní faktory, jejichž vybavenost je pro moderní ekonomiku stěžejní: kapitál a práce. Třetím momentem je ovlivňování kvality institucí a hierarchií, které si společnost vytváří za účelem kontroly

tržních systémů a prosazování parciálních cílů. Samozřejmě všechny uvedené instrumenty jsou ve svém reálném působení propojeny a každou jejich parciální analýzu je nutno chápat jako pracovní-účelové zúžení.

A. KAPITÁLOVÉ ZDROJE

V této oblasti se hospodářská politika dotýká disponibility finančního kapitálu na rozvoj investic. Jedná se o zdroje, které lze aktivovat poměrně rychle a v nichž lze hledat východiska pro urychlení růstu v období 2 až 5 let. Chronicky **úzkým místem** české ekonomiky v oblasti **kapitálu je jeho alokace**. Trhy peněz (tj. banky) a kapitálu (tj. burza) byly u nás dlouhodobě zanedbávány a jejich efektivnost byla jako celek negativní, čímž se znehodnocovaly kapitálové zdroje a nové investice byly často neproduktivní.

➤ **A1) Privatizace bank do rukou strategických investorů s dlouhodobou vizí (střednědobý úkol) a regulace bankovního sektoru a kapitálových trhů (dlouhodobý úkol) je z hlediska role kapitálu na zvyšování konkurenční schopnosti českých podniků prvořadým úkolem vlády. Privatizace a regulace jsou předpokladem pro to, aby fungování bank v oblasti finančního zprostředkování a alokace kapitálu dosáhlo evropské úrovně.**

Transformace ekonomiky klade mimořádně vysoké nároky na disponibilitu úvěrů, zejména na investice. Úrokové sazby by měly být nízké. Základem pro to je vysoká tvorba domácích úspor, které jsou navíc doplňovány toky zahraničního kapitálu. Integrací českého trhu kapitálu do celosvětového trhu se úrokové sazby dostanou na úroveň zemí EU. Velice důležitá je i struktura disponibilních úspor podle svých finálních držitelů. Je omylem se domnívat, že u nás je nutno vysokou tvorbu domácích úspor přerozdělovat ze soukromých zdrojů do zdrojů veřejných pomoci zdanění a deficitu veřejných rozpočtů. To, že vláda takto využívá úspory, které by jinak připadly soukromému sektoru ovlivňuje kvalitu investic. Zatím žádná česká vláda neprokázala, že je lepším investorem než profesionální soukromí investoři.

➤ **A2) Vláda by měla vytvářet podmínky stimuluující vysokou tvorbu domácích soukromých úspor. Česká ekonomika by si měla dlouhodobě udržovat jednu z nejvyšších měr celkových úspor v Evropě. Úspory by neměly být předmětem fiskálních nástrojů přerozdělování. Řešením je redukce výše zdanění doprovázená snížením veřejných výdajů a zvýšením hospodárnosti při jejich vynakládání.**

➤ **A2.1) Odpisy, jako jedny z nejvýznamnějších zdrojů úspor pro financování investic podniků, u nás stále trpí přemírou regulace. Výrazná liberalizace odpisové politiky (např. zavedením skutečných akcelerovaných odpisů) a indexace základu odpisů inflací⁵ by pomohly zvýšit konkurenční schopnost úspěšných podniků. Základem odpisů by se měly stát reálné ceny investičního majetku.**

➤ **A2.2) Investiční pobídky vlády (motivované přilákáním zahraničního kapitálu) by bylo vhodné rozšířit na pobídky specifické pro menší investory a dále do oblastí dodavatelských vztahů ze strany domácích subjektů vůči velkým zahraničním firmám.**

➤ **A2.3) Deficit veřejných financí (tj. soustavná tvorba veřejných úspor i mimo cyklus) není po ozdravení bankovního sektoru a poklesu rizik z úvěrů nezbytným předpokladem rozvoje. Soukromý sektor netrpí nedostatkem projektů a navíc může expandovat do oblastí, které dosud spadaly pod ingerenci státu.**

Na předchozí navazuje další zásadní problém, kterým je výše příjmů veřejných rozpočtů. Přestože podíl příjmů státního rozpočtu na HDP u nás za posledních 10 let

⁵ Akcelerované odpisy a indexace odpisů ve skutečnosti snižují daňové zatížení úspěšných podniků a představují tak významnou pobídku k jejich zvýšené míře investování.

podstatně poklesl a dosahuje zhruba průměru zemí OECD, růst významu místních rozpočtů, rozsah a etastický charakter sociálního a zdravotního pojištění a zejména konsolidace rozsáhlých mimorozpočtových výdajů⁶ do účtu veřejných financí naznačují, že finanční moc státního sektoru, který nevykazuje efektivností, je u nás stále výrazně nad úrovní vyspělých zemí s podprůměrnou úrovní HDP na obyvatele.

- **A3) Podíl veřejných financí na HDP je u nás stále neúměrně vysoký a vláda by dalším výrazným snižováním daňového břemene měla dát úspěšným ekonomickým subjektům větší prostor k rozvoji.**
- **A3.1) Vláda by měla usilovat o to, jak převést financování veřejně spravovaných aktivit do aktivit soukromého sektoru. Například jde o pokračování privatizace síťových odvětví a některých služeb pod ingerencí státu (např. energetiky, zdravotnictví, dopravy, vyšších stupňů vzdělávání, centrální evidence/rejstříky/, atd).**
- **A3.2) Privatizace nebo odstátnění některých odvětví s nedokonalým tržním prostředím znamená nutnost vyřešit postavení jejich regulačních orgánů a prosazení nástrojů tvrdého rozpočtového omezení a konkurence v podnicích těchto odvětví.**
- **A3.3) Dokončení privatizace v průběhu zhruba 5 let uzavře vládě dodatečné zdroje peněz pro veřejné rozpočty. To je další důvod k tomu, aby vláda už nyní připravovala podmínky pro to, aby soukromý nebo veřejně-právní sektor mohl převzít financování aktivit, za něž byl dosud finančně odpovědný stát.**
- **A3.4) Systém přímých a nepřímých daní by se měl reformovat a systém ekologických daní by měl přebírat významnou část daňového břemene.**

Sektor malých a středních podniků tvoří v současné době nejméně 40% HDP. Jeho potenciál růstu a efektivnosti je větší než je tomu ve velkých domácích firmách bez strategického partnera.

- **A4) Podpora malým a středním podnikům zůstává stále nedostatečná.**
- **A4.1) Chronickým problémem malých podniků je u nás ztížený přístup k finančnímu kapitálu, zejména z důvodu institucionálního selhání. Kromě nefunkčních bank tento problém navíc ještě prohlubovaly vlády jednostrannou preferencí různých finančních úlev a dotací velkým podnikům⁷. Malé a střední podniky si od vlády zaslouží přinejmenším stejnou finanční podporu a systém úlev jako velké podniky.**
- **A4.2) Prostor k podnikání je navíc malým firmám zužován i na evropské poměry mimořádně vysokou byrokratickou zátěží, která na ně dopadá mnohem tíživěji, než na velké podniky⁸. Tuto byrokratickou zátěž způsobuje zejména nadřazenost úředníků ze zákona, kdy v daňových a sociálních oblastech platí na rozdíl od EU presumpce viny, podnikající osoby mají na analogické úkony odlišné lhůty od**

⁶ Zde je nutno vzpomenout transakce Fondu národního majetku, Národní banky, Konsolidační banky, České inkasní a České finanční a dále různé nezaplacené daně, pojistné, dluhy z privatizace a skryté dluhy z vládních záruk a ztrát komerčních bank, které u stabilizovaných zemí OECD jsou nesrovnatelně nižší.

⁷ Zatímco velké podniky vláda za posledních 10 let přímým nebo nepřímým způsobem dotovala částkou mnoha set miliard Kč, dotace 26 miliard Kč malým a středním podnikům, se zhruba stejným podílem na HDP, je jednostranným zvýhodňováním sektoru, který dosud neprokázal svou životaschopnost.

⁸ Například lze to zjistit při přepočtu nákladů z regulace na přidanou hodnotu v podniku. Tyto náklady mají často výraznou fixní složku (celní řízení, schvalování stavby, atest výrobku, účetní evidence, výkaznictví, soudní řízení, atd.), u níž velikost podniku nerozhoduje. Podrobněji se problémem byrokracie zabývá materiál /4/, který současně nabízí rozsáhlý soubor kroků k nápravě situace.

úředníků, penále platí zpravidla pouze jednostranně pro podnikatele a případné omyly a chyby státní správy musí podnikající osoby napravovat na své náklady.

- **A4.3) Formou podpory a ochrany zájmů malých a středních podniků by mělo být - tak jak je to v EU běžné - přenesení určitých dosud státních pravomocí (např. vedení obchodního rejstříku, učňovské školství, podpora exportu) na podnikatelskou samosprávu.**
- **A4.4) Asymetrii ve vyjednávací síle malých podniků s vysoce organizovanými partnery (velkými podniky a státem) lze částečně vyvážit vytvářením podmínek, které by umožňovaly vznik aliancí malých podniků, kooperativ, průmyslových parků a komor.**

S dostupností peněz v ekonomice úzce souvisí monetární politika a postavení ČNB. Názor, že v po první fázi transformace má nastoupit expanzivní monetární politika ČNB, která by měla být pod větší kontrolou politických stran, je neúnosně schematizovaným přístupem politiků k ekonomickým problémům. Ekonomické analýzy ukazují na to, že měkká monetární politika v případě nedokončené transformace má nejen inflační charakter, ale navíc, pomocí vytváření různých "polštářů", působí proti restrukturalizaci a efektivitě. Podobně bylo zjištěno, že znehodnocování kursu je málo účinným nástrojem na upevnění konkurenční schopnosti domácích firem vůči světové konkurenci. U obchodovatelných statků má u nás výrazně inflační charakter s nízkým dopadem na stranu domácí nabídky. Většině podniků tak umožňuje jen odkládat restrukturalizaci.

- **A5) Nezávislost ČNB a její monetární politiky je nutnou podmínkou pro udržení tlaku na zvyšování konkurenční schopnosti ekonomiky. Navíc kurzová politika ČNB by se měla orientovat na postupné nominální ukotvení kursu a na očekávání, že s restrukturalizací a stabilizací ekonomiky se reálný kurs bude muset zhodnocovat.**
- **Na druhou stranu nesmí nezávislost ČNB vytvářet nekontrolovatelné další finanční zatížení občanů a podniků formou poplatků za mezibankovní platební styk povinně prováděný přes ČNB.**

Strategie vlády udržovat nízkou cenovou hladinu u většiny mezinárodně neobchodovatelných komodit (např. bytů a služeb), čímž se umělým způsobem posiluje konkurenční schopnost českých obchodovatelných komodit, je sice pochopitelná, z hlediska ekonomického fungování je ale neefektivním řešením.

- **A6) Urychlení konvergence české cenové hladiny k cenám v EU (při současném reálném zhodnocování koruny) umožní, aby se česká ekonomika adaptovala ještě před vstupem do EU na parametry cen a rozhodování na úrovni světové ekonomiky. Zároveň je to předpokladem splnění Kodaňských kritérií v oblasti konkurenční schopnosti.**

B) LIDSKÉ ZDROJE

V této oblasti jde o zdroje, jejichž aktivace a dopad na ekonomiku je dlouhodobý a hraničí až s generační výměnou (tj. působí v horizontu 10-25 let). Na prvním místě zde stojí problémy tvorby lidského kapitálu (tj. školství a vzdělávání), vědy, výzkumu a rozvoje, jejichž stěžejní úloha v dlouhodobém růstu moderních ekonomik je nepopíratelná. V českém systému školství je stále vidět dědictví myšlení jak z dob Rakouska-Uherska, tak z dob totality. Hluboce se opomíjí výchova k tvořivosti, právnímu vědomí a k občanské

asertivitě. Místo zaměření se na kvalitu, samostatnost v myšlení, rozvoj osobnosti⁹, schopnost komunikace a týmovou spolupráci, cílem “vzdělání” stále zůstávají zvládnání kvantity faktů, výchova k poslušnosti k autoritám, upřednostňování oportunistu a výklad světa jako mechanický problém přicházející do společnosti zvnějšku.

Pro moderní rozvoj lidského kapitálu je důležitá také provázanost reformovaného školství s mimoškolským vzděláváním a s výzkumem. Naléhavost řešení těchto problémů, které už ze střednědobého hlediska ovlivňují výkonnost podniků, je tak významná, že je žádoucí zejména vysoká rychlost změny.

- **B1) Klíčovým krokem k zajištění dlouhodobých cílů této společnosti by měla být zásadní reforma obsahu a forem vzdělávání, které by se měly orientovat na tvorbu lidského kapitálu v podmínkách globalizovaného světa. Z tohoto hlediska je například nutno chápat roli školství jako konstruktivní odvětví, které vytlačuje těžký průmysl z pozice motoru růstu.**
- **B1.1) Vzdělání by se mělo dostat všem, kteří o něj jeví zájem a to podle úrovně jejich schopností. Současně by se u vysokého školství měl očekávat příspěvek studujících proporcionální tomu, jak u nich škola zhodnocuje jejich soukromý lidský kapitál.**
- **B1.2) Zvláštní postavení a podpory státu by mělo získat vzdělávání za účelem rekvalifikace pracovníků ohrožených nezaměstnaností a pomoc jejich opětovnému uplatnění na trhu práce (včetně úlev začínajícím malým podnikatelům).**
- **B2) Financování sektoru vědy, výzkumu a vysokého školství by mělo být provázáno s kvalitou jejich výsledků.**
- **B2.1) Zkvalitnění vědy a výzkumu vyžaduje reformu Akademie věd, její propojení s vysokým školstvím a posílení vazby na podniky, které by se měly výrazněji podílet na aplikovaném výzkumu.**
- **B2.2) Financování a provádění výzkumu a vývoje by se mělo v mnohem větší míře provádět na podnikové úrovni. Stát by ale měl vytvářet podmínky, které by podniky k těmto aktivitám pobízely.**

Důležitým faktorem, zvláště ve vztahu k nezaměstnanosti, je nejen kvalita a adaptabilita lidských zdrojů, ale také možnost jejich efektivní alokace mezi odvětvími a regiony. S otevíráním se vůči EU bude zřejmé, že v některých segmentech pracovního trhu dojde k výraznému úniku lidského kapitálu do zahraničí.

- **B3) Velkým problémem českého trhu práce je nízká mobilita pracovní síly omezená tradicí a nedostatkem cenově dostupných bytů.**
- **B3.1) Mobilita práce je u nás výrazně limitována tradicí nestěhovat se. Očekávání, že se má práce stěhovat za lidmi (a ne naopak) je nutné měnit osvětou a programy na podporu mobility. Ty by staly alternativou k podporám v nezaměstnanosti a rekvalifikačních programů.**
- **B3.2) Deregulace cen nájemného a urychlení privatizace bytů je vhodné kombinovat s rozvojem institucí (např. hypotečního práva a rychlosti jeho vymáhání) na podporu nové výstavby.**
- **B3.3) Mobilita pracovních zdrojů ze zahraničí (zejména nedostatkových dělnických profesí nebo vysoce kvalifikované práce) zvyšuje efektivnost pracovního trhu a její pozitivní dopad na konkurenční schopnost domácí výroby je významný. Imigrační politika omezující tuto mobilitu plošnou negativní byrokracií, při trendu hrozivého**

⁹ Zde je možné ještě dodat kultivaci takových vlastností, jakými jsou zvyšování odpovědnosti, samostatnosti, důvěryhodnosti, spolehlivosti, výkonnosti, vytrvalosti a vztah k pozitivnímu a aktivnímu přístupu k životu vůbec.

poklesu počtu domácího obyvatelstva v produktivním věku a rostoucí možnosti odchodu práce do zemí EU, je z ekonomického hlediska kontra-produktivní.

- **B4) Státní politika regulace personálních nákladů prostřednictvím daňových a sociálních odvodů by měla zrovnoprávnit všechny formy pracovního poměru. Je neúnosné nadále vypočítávat základ pro výpočet sociálních a zdravotních odvodů rozdílně u podnikatelů a zaměstnanců a podnikatelům poskytovat formou horního limitu další úlevy proti zaměstnancům. Míra a způsob výpočtu odvodů blokuje zaměstnávání špičkových pracovníků a v kombinaci s vynucenými režijními vícenáklady současně posouvá celkové personální náklady nad úroveň obvyklou v EU i při nižších vyplácených mzdách**

C) INSTITUCIONÁLNÍ USPOŘÁDÁNÍ SPOLEČNOSTI

Institucionální problémy v první řadě souvisejí s fungováním státu a jeho orgánů. Prvořadým úkolem vlády je zabezpečení vlastnických práv a vymahatelnost práva vůbec. V této oblasti je zaostávání této země vůči vyspělým zemím zřejmě největší. Přicházíme k základnímu paradoxu české společnosti: na jedné straně nízký stupeň vymahatelnosti vlastnických práv, a tím vznikající faktická ochrana různých sinekur a rent, napomáhají zvýšit krátkodobě konkurenční schopnost významné části ekonomiky. Na druhé straně se to děje na úkor těch subjektů, které by mohly zvyšovat konkurenční schopnost i dlouhodobě a mnohem intenzivněji. Institucionální a politické selhání vedlo k tomu, že se produktivní motivace ekonomických subjektů hluboce oslabovala na úkor motivu tzv. **“hledání renty”**, který je anti-produktivní. Prosazení podmínek, které by už s konečnou platností zavedly řád do motivů podnikání je v tomto kontextu nutno považovat za klíčový cílový stav institucionálního uspořádání této země.

- **C1) Zlepšení práce českého soudnictví a zvýšení vymahatelnosti práva by měly být neustále prioritou politiky vlády na podporu konkurenční schopnosti ekonomiky.**

Největší rozsah změn je ale nutno očekávat od státní správy a podmínek kladených na chování veřejného sektoru. Existence rozsáhlého státního aparátu je umožňována vysokým podílem veřejných rozpočtů na HDP. Měkké rozpočtové omezení v této sféře umožňuje přetrvávání neefektivnosti a rostoucí byrokratizaci. Růst počtu ¹⁰ a moci zaměstnanců státní správy se pak dále projevuje v jejich sklonu ke korupci, která se soustřeďuje na další odsávání prostředků především z té efektivnější části ekonomiky.

- **C2) Zásadní reforma státní správy by měla nejen zastavit, ale i obrátit trend neustálého nárůstu jejího počtu pracovníků ¹¹.**
- **C3) Vznik krajů a větší decentralizace státu by měly být spojeny s principem subsidiarity jako efektivnějšího systému řízení, což by znamenalo snížení požadavků na celkové počty pracovníků.**
- **C4) Role konkurence ve státní správě a ve veřejném sektoru by se měla výrazně zvýšit na základě odstranění jejich mnoha monopolů, otevřením se vůči soukromému sektoru ¹² a pomocí otevřenější personální politiky.**

¹⁰ Dle zvláštního zpracování ČSÚ se počet pracovníků v české veřejné správě zvýšil z 95743 (v r. 1990) na 175478 (v r. 1997), tj. o 83%. Tento trend je zvláště patrný na nižších úrovních hierarchie veřejné správy.

¹¹ Například k dosažení nizozemské úrovně zaměstnanosti v této oblasti by bylo potřeba snížit české stavy o třetinu. Přitom jsou nizozemská státní správa a veřejný sektor jedny z nejefektivnějších v Evropě.

¹² Mnohé veřejné statky mohou být zajišťovány soukromými subjekty, ovšem za předpokladu, že parlament a vláda vytvoří kvalitní legislativní rámec a umožní konkurenci a snadný vstup do těchto odvětví. To je možné zajistit buď privatizací, volnou soutěží o zakázky mezi soukromými firmami a

Další role státní správy, která úzce souvisí s úrovní konkurenční schopnosti podniků, je rozvoj infrastruktury, zejména v oblasti její koncepce, koordinace, spolufinancování a regulace. Je charakteristické, že tento sektor je chronicky konfrontován s neřešenými problémy. Přitom funkční infrastruktura je pozitivní externalitou, která zásadním způsobem zvyšuje konkurenční schopnost všech podniků v jejím dosahu.

- **C5) Vyřešení dopravních systémů, zejména dálničního a železničního propojení na hlavní tahy EU, bylo u nás dlouhodobě odkládaným problémem.**
- **C6) Otázka fungování tzv. síťových odvětví (energetika, zásobování vodou a kanalizace) závisí do značné míry na vyřešení jejich privatizace a regulace.**
- **C7) Zatím má vláda velký dluh vůči společnosti v budování informační infrastruktury. Za uvolněním veřejných informací výrazně zaostává budování centrálního informačního systému a podpora podmínek pro rozvoj tak revoluční technologie, jakou je internet¹³.**
- **C8) Zkvalitnění ochrany vlastnických práv, práce soudů a bank by určitě prospěla centrální databáze dlužníků a trestně odpovědných firem, jejich majitelů a právních zástupců, která by byla propojena s rejstříkem nemovitostí a obchodním rejstříkem.**
- **C9) Ochrana životního prostředí je ochranou všech proti negativním externalitám, kde zvýšení konkurenční schopnosti jedné firmy je kompenzováno vynucenými ztrátami jiných ekonomických subjektů.**

Na otázku infrastruktury úzce navazuje problém fungování trhů. Velkou škodu u nás způsobila politika rezignace založená na domněnce, že všechny trhy vznikají spontánně, jsou samoregulujícími se entitami a že u nich nemůže dojít ani k selhání, ani ke zneužití dominantními subjekty. Výsledek toho je nejlépe ilustrován nedávnou historií českého kapitálového a bankovního trhu. Většina moderních trhů vyžaduje rozsáhlou infrastrukturu informací, legislativy a soudní exekutivy, jejíž budování není možné bez pomoci státu.

- **C10) Vláda se nemůže vyvázat z odpovědnosti za stav těch trhů, jejichž funkce závisí na ochraně kontraktů, vynutitelnosti vlastnických práv, nezkraslených informacích a bezbariérovém vstupu na trh.**
- **C11) S efektivností trhů souvisí i úroveň hospodářské soutěže. Vytváření monopolů a kartelových uskupení může ohrozit efektivnost trhů. Pak je nutné úroveň konkurence zásahem státu bránit. Na druhé straně úspěch na světových trzích vyžaduje, aby výrobce získal na domácím trhu tzv. tržní sílu. Nad jejím zneužitím ale stát musí vykonávat ochranný dozor.**
- **C12) Vstup do EU, přes všechna možná úskalí a rozpory, nemá pro Českou republiku žádnou strategickou alternativu. Ztráta suverenity v dílčích oblastech a nutnost realokovat některé zdroje nejsou dostatečnými důvody k tomu, aby procesům tržního a institucionálního přizpůsobování vláda nepomáhala.**

Každý moderní stát se vyvíjí v konfrontaci tří základních faktorů společenské organizace: trhu, státních hierarchií a občanů. Projevem občanského faktoru jsou politické strany, zájmová sdružení, církve, nadace, odborové organizace, profesní komory, nátlaková sdružení, soukromé neziskové organizace, atd. Jejich rozvoj vytváří prostředí, které

organizacemi veřejné správy, pomocí institucí nezávislé regulace a převzetím metod řízení administrativy transnacionálních korporací.

¹³ *Na tomto místě nelze nezpomenout budování systému informací o službách centrální vlády, jejich institucí, regionálních a místních vlád, propojení finančních úřadů se systémem sociálního a zdravotního pojištění, evidenci obyvatel, pracovních trhů, nemovitostí, motorových vozidel, rejstříků, atd.*

efektivním způsobem řeší problémy, nad nimiž selhávají funkce trhu a státu. Tím má významný dopad na stav konkurenční schopnosti ekonomiky.

- **C13) Rozvoj občanského sektoru je nedílnou podmínkou k dosažení efektivní podnikové sféry a sféry veřejné správy. Instituce státního řízení musí vytvářet podmínky pro rozvoj společenského dialogu a zavazování sociálního partnerství mezi podniky, státem a neziskovými organizacemi.**

Z Á V Ě Ř E M

Při podnikání v tržním hospodářství a za konkurence na globalizovaných světových trzích jsou podniky vystaveny vnějším rizikům, kterým se musí neustále přizpůsobovat. Bránění jejich vlivu pomocí ochranné vládní politiky a přenášení rizik z hospodaření podniků na vládu a na celou společnost je krátkozrakou a nebezpečnou politikou, která vede k tzv. morálnímu hazardu a k následnému strnulému vývoji společnosti.

Vláda se nemůže zbavit povinnosti podílet se na řízení veřejných statků a vytváření podmínek podporujících efektivní poskytování veřejných statků. Tím podnikům pomáhá snižovat rizika a náklady procesů tržního přizpůsobování. Bez této pomoci nelze v moderním světě dosáhnout požadovaného růstu, jakož i u nás tolik očekávaného zvýšení konkurenční schopnosti českých podniků na světových trzích. Vyžaduje to však zásadní reorganizaci celého systému veřejné správy. Český stát má dále velký dluh vůči této společnosti v oblasti vytváření podmínek pro budování lidského kapitálu, vzdělávání a rekvalifikace.

Klíčovým problémem této ekonomiky je prosazení principů privatizace i na straně neformalizovatelných (tzv. reziduálních) vlastnických práv a povinností: odpovědnosti vlastníka za výsledky svého hospodaření. Motiv efektivnosti nesmí být zpochybňován anti-stimuly přicházejícími ze strany státní politiky. Podniky s neúspěšnou restrukturalizací by neměly být "odměňovány" možností získat měkké rozpočtové omezení, např. dotacemi od státu, odpuštěním daní nebo závazků vůči bankám, dodavatelům a zaměstnancům. Výjimky v této oblasti by měly podléhat zvláštním procedurám podléhajícím veřejné kontrole. Význam funkční legislativy a soudnictví v oblasti hospodářského práva je z tohoto hlediska naprosto zásadní.

Citované prameny:

1. Společné zhodnocení priorit hospodářské politiky České republiky. Vláda české republiky, Evropská komise EU, Ekonom (příloha), č. 46, 18.11.1999
2. European Economy. Publikace Evropské komise, č. 59, 1995
3. The Global Competitiveness Report 1996. World Economic Forum, Ženeva, 1996
4. Benáček V., Kabele J.: Problémy české veřejné správy a byrokracie – současný stav a nástín řešení. Analytická podkladová studie pro zpracování Strategického programu sociálního a ekonomického rozvoje ČR. Rada vlády ČR pro sociální a ekonomickou strategii, 1999 (též jako výzkumný materiál IES FSV UK, 2000)
5. Benáček V.: Adaptabilita české ekonomiky. Analytická podkladová studie pro zpracování Strategického programu sociálního a ekonomického rozvoje ČR. Rada vlády ČR pro sociální a ekonomickou strategii, 1999 (též jako výzkumný materiál IES FSV UK, 2000)
6. Zeman K.: Metody analýz konkurenční schopnosti. Materiál ČSOB, Praha, 2000

Schématické shrnutí práce:

Konkurenceschopnost =

A. kapitál

- A.1. Privatizace bank
 - A.1.1. Regulace bankovního sektoru a kapitálových trhů
- A.2. Stimulace tvorby domácích úspor
 - A.2.1. Odpisy
 - A.2.2. Investiční pobídky
 - A.2.3. Deficit veřejných financí není nezbytný
- A.3. Snižit podíl veřejných financí na HDP
 - A.3.1. Část veřejných aktivit do soukr. sektoru
 - A.3.2. Regulace privatizovaných odvětví
- A.4. Podpora malým a středním podnikům
 - A.4.1. Nezvýhodňovat velké a zlepšit instituce
 - A.4.2. Snižit byrokratickou zátěž
 - A.4.3. Dát pravomoci podnikatelské samosprávě
- A.5. Nezávislost ČNB
- A.6. Konvergence české cenové hladiny k cenám v EU

B. práce

- B.1. Reforma obsahu a forem vzdělávání
 - B.1.1. Rozšířit kapacity škol a zpoplatnit VŠ
 - B.1.2. Rekvalifikace a podpora podnikání
- B.2. Financování vědy a školství navázat na výsledky
 - B.2.1. Akademii věd propojit na VŠ a podniky
- B.3. Zlepšit mobilitu pracovní síly
 - B.3.1. Stěhování snižuje region. nezaměstnanost
 - B.3.2. Deregulace nájemného a privatizace bytů
 - B.3.3. Mobilita pracovních zdrojů ze zahraničí
- B.4. Nespoléhat jen na nízké mzdy

C. instituce

- C.1. Zlepšit vymahatelnost práva
- C.2. Reforma, decentralizace, subsidiarita ve státní správě
- C.3. Konkurence ve státní správě
- C.4. Dopravní infrastruktura
- C.5. Síťová odvětví
- C.6. Informační infrastruktura
- C.7. Databáze dlužníků
- C.8. Ochrana životního prostředí
- C.9. Vyřešit stav špatně institucionálně zajištěných trhů
- C.10. Rozumná soutěžní politika
- C.11. Vstup do EU
- C.12. Rozvoj občanské společnosti